

TRUNG BÀY SƯU TẬP HIỆN VẬT VĂN HOÁ ĐÔNG SƠN Ở BẢO TÀNG THANH HOÁ

HOÀNG THỊ CHIẾN*

Trải qua hơn 80 năm, kể từ ngày phát hiện và nghiên cứu đến nay đã có hàng vạn di vật văn hoá Đông Sơn được sưu tầm, bảo quản ở các bảo tàng trong nước, các nhà sưu tập tư nhân và nhiều bảo tàng danh tiếng ở nước ngoài. Nhưng đáng chú ý nhất là bộ sưu tập hiện vật văn hoá Đông Sơn của Bảo tàng tổng hợp Thanh Hoá, khổng lồ về số lượng, phong phú về loại hình, chất liệu, kiểu dáng, với nhiều sưu tập hiện vật điển hình mang đặc trưng của vùng, của địa phương rất rõ rệt. Để bảo tồn và phát huy bộ sưu tập hiện vật văn hoá Đông Sơn, đáp ứng nhu cầu hưởng thụ và giao lưu văn hoá của đông đảo khách tham quan, nghiên cứu, tìm hiểu về nền văn hoá Đông Sơn nổi tiếng trên đất xứ Thanh. Từ ngày thành lập (năm 1956) đến nay, Bảo tàng tổng hợp Thanh Hoá đã tập trung nghiên cứu, sưu tầm tư liệu, hiện vật văn hoá Đông Sơn, bổ sung hàng ngàn hiện vật quý cho Bảo tàng. Trên cơ sở đó, Bảo tàng tổng hợp Thanh Hoá đã tổ chức phòng trưng bày Văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hoá - chuyên đề này được trưng bày riêng một phòng, trong số 7 phòng trưng bày

thường xuyên của Bảo tàng. Tuy chưa phải là một phòng trưng bày hiện đại, nhưng với những giá trị đặc biệt của sưu tập hiện vật, trưng bày Văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hoá đã luôn thu hút sự quan tâm của đông đảo khách tham quan, đặc biệt là các nhà nghiên cứu trong nước và quốc tế.

Có thể giới thiệu khái quát nội dung trưng bày của phòng Văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hoá trên một số nét căn bản sau đây:

- *Các văn hoá tiền Đông Sơn*: Cồn Chân Tiên, Hoa Lộc, giai đoạn Đông Khố, Quý Chử... Các sưu tập hiện vật gốc được giới thiệu khá phong phú, tiêu biểu là: Sưu tập công cụ sản xuất, (các loại rìu như: Rìu lưỡi xéo, rìu xoè cân, rìu hình chữ nhật); bộ sưu tập đồ dùng sinh hoạt: (nồi, bát, con dấu, hòn kê, bàn đập...), sưu tập đồ trang sức (khuyên tai gốm, khuyên tai đá, các chuỗi vòng đá,...). Các sưu tập hiện vật gốc được trưng bày kết hợp với hệ thống tài liệu khoa học bổ trợ như: Ảnh giới thiệu di tích, bản vẽ minh hoạ, bản dập hoa văn,... đã chứng minh nguồn gốc bản địa của văn hoá Đông Sơn, giúp người xem hiểu được quá trình hình thành và phát triển của kỹ thuật luyện kim đúc đồng. Thời đại

* BẢO TÀNG TỔNG HỢP THANH HOÁ

đồng thau cũng là giai đoạn phát triển tột đỉnh của kỹ nghệ chế tác đồ đá, đặc biệt là các công xưởng chế tác đồ trang sức. Nghề luyện kim và tác động của nó trong sự phát triển sản xuất, đặc biệt là sản xuất nông nghiệp, đây là tiền đề vật chất, kỹ thuật cho văn hoá Đông Sơn kế tiếp nhau ra đời và phát triển rục rờ.

- Văn hoá Đông Sơn - Bằng chứng vật chất của Nhà nước Văn Lang - Âu Lạc: Đây là phần trưng bày chủ đạo, được thể hiện sinh động và cụ thể, khá hấp dẫn. Các sưu tập hiện vật phong phú, điển hình của nền văn hoá Đông Sơn phát triển rục rờ được trưng bày cùng lời giới thiệu rõ ràng, xúc tích, đã phản ánh khá đầy đủ sự phát triển văn hoá của cư dân Đông Sơn thuộc trung tâm sông Mã. Số lượng hiện vật sử dụng trong phần trưng bày này khoảng 450 hiện vật.

Ở thời kỳ Văn hoá Đông Sơn, người Việt cổ xứ Thanh đã chế tạo ra những bộ công cụ sản xuất, vũ khí, đồ dùng sinh hoạt, nhạc khí... bằng đồng vô cùng độc đáo, hoàn mỹ. Đồ đồng Đông Sơn Thanh Hoá không chỉ phong phú về chủng loại, đa dạng về kiểu dáng, kích cỡ, mà còn có giá trị cao về nghệ thuật.

Bộ công cụ sản xuất của cư dân trồng lúa nước có đầy đủ các loại: Lưỡi cày cánh bướm, rìu, đục, thuổng, cuốc, liềm, hái... Trong đó, sưu tập lưỡi cày hình cánh bướm là loại hiện vật đặc trưng của văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hóa. Bộ sưu tập lưỡi cày hình cánh bướm, sưu tập liềm, hái, sưu tập tượng thú, cùng các hình tượng hoa văn hình Bò U, hình bông lúa... trang trí trên trống đồng, thạp đồng, rìu đồng đã phản ánh sự phát triển vượt bậc trong canh tác nông nghiệp của cư dân văn hoá Đông Sơn, đưa xã hội Đông Sơn bước vào thời kỳ văn minh.

Trong bộ sưu tập hiện vật văn hoá Đông Sơn, sưu tập rìu đồng hết sức phong phú, đa dạng về loại hình, kiểu dáng cũng như tính năng sử dụng. Sưu tập này có nhiều loại, nhưng điển hình nhất là rìu lưỡi xéo gót tròn, rìu hình thuyền (có người còn gọi là rìu hình trăng khuyết). Đây là loại rìu đặc trưng của đồ đồng sông Mã, nhiều chiếc có hoa văn rất đẹp (hoa văn hình người hoá trang đang nhảy múa, cảnh người chèo thuyền, hình hươu, hình cá sấu...). Đối với cư dân văn hoá Đông Sơn, rìu không chỉ sử dụng làm công cụ, mà còn được sử dụng

làm vũ khí khi cần thiết.

Bên cạnh bộ công cụ sản xuất nghề nông trồng lúa nước, phòng trưng bày còn giới thiệu bộ di vật chì lưới, lưỡi câu, dọi xe chỉ... làm bằng nhiều chất liệu: Đồng, đá, gốm,... phát hiện được tại các di chỉ cư trú của người Việt cổ ở Đồng Ngầm, Đông Sơn, Quỳnh Chử... bằng chứng khẳng định người Đông Sơn xưa đã biết khai thác nguồn thủy hải sản sẵn có trong tự nhiên để cải thiện bữa ăn nhằm nâng cao thể lực.

Xã hội Đông Sơn đã diễn ra không ít cuộc chiến tranh, số lượng di vật đồ đồng thuộc loại hình vũ khí chiếm tỷ lệ rất lớn. Bộ sưu tập vũ khí trưng bày tại phòng Văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hoá cũng hết sức phong phú, nhiều về số lượng, đa dạng về loại hình, chức năng và công năng sử dụng. Vũ khí đánh gần có kiếm, dao găm, giáo, rìu; vũ khí phòng hộ có tấm che ngực (hộ tâm phiến); vũ khí đánh xa có lao, mũi tên, lẫy nỏ... Độc đáo và quý hiếm là những chiếc dao găm có cán là hình người phụ nữ. Kiếm có cán hình người tìm được ở núi Nưa (Triệu Sơn), với hình ảnh người phụ nữ Lạc Việt trong trang phục váy, yếm sang trọng, thướt tha, cách thắt eo thon thả, kiểu tóc vấn cao trên đỉnh đầu tạo thành hình nấm độc đáo, là tác phẩm nghệ thuật tạo hình tuyệt mỹ của cư dân văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hóa.

Bộ sưu tập đồ dùng sinh hoạt của người Đông Sơn, bao gồm: Thạp, thố, bình, vò, ấm, âu, chậu, bát, muôi, đĩa đen,... chiếm số lượng khá lớn, với những họa tiết hoa văn được khắc họa trên các hiện vật, đã chứng minh người Đông Sơn xưa đã có một đời sống vật chất và tinh thần phong phú. Chiếc thạp đồng tìm thấy ở Xuân Lập (Thọ Xuân) được trang trí hoa văn hình thuyền, hình người hoá trang lông chim cách điệu, hình các chiến binh... đã phản ánh sinh động cuộc sống hiện thực của cư dân văn hoá Đông Sơn thuộc bộ Cửu Chân. Hình ảnh con thuyền luôn được khắc họa trên thạp đồng, trống đồng... đã cho thấy, ở thời kỳ Đông Sơn, con thuyền là phương tiện giao thông thuận tiện và cơ động nhất. Đồng thời, con thuyền còn mang một ý nghĩa tâm linh - biểu hiện của sự chuyên chở nhanh trong tâm thức luân hồi của người Việt cổ.

Đồ trang sức được coi là một bộ phận không thể thiếu trong bộ trang phục của người Đông Sơn - họ đeo đồ trang sức ở tai, cổ, tay và cả

chân. Sư tập đồ trang sức Đông Sơn ở Thanh Hoá khá đa dạng, nhưng phổ biến là các loại khuyên tai, hạt chuỗi bằng đá, được chế tác tinh tế, nhiều màu sắc đẹp mắt. Các loại vòng tay bằng đồng nhiều kích cỡ, kiểu dáng, bao gồm: Vòng tay hình tròn, vòng tay hình tròn rỗng, hình lòng máng, độc đáo nhất là chiếc vòng tay trang trí hoa văn bông lúa và ba đôi cá sấu. Bộ sưu tập hiện vật đồ trang sức phong phú này, được trưng bày trang trọng, đã cho thấy, đối với người Đông Sơn, đeo đồ trang sức không chỉ để làm đẹp mà còn để khẳng định vị trí xã hội, quyền uy và sự giàu sang.

Đồ đồng Đông Sơn xứ Thanh rực rỡ với các bộ hiện vật đủ loại, song tài năng của những người thợ đúc đồng được kết tinh tới đỉnh điểm kỹ nghệ đồ đồng của người Việt cổ, được thể hiện qua những chiếc trống đồng tìm thấy ở xứ Thanh trong nhiều năm qua.

Trống đồng, di vật tiêu biểu của văn hoá Đông Sơn, cũng là biểu tượng của nền văn hoá dân tộc thời các vua Hùng dựng nước. Thanh Hoá không chỉ là tỉnh đứng đầu cả nước về số lượng trống đồng sưu tập được, mà còn là nơi đầu tiên ở Việt Nam và Đông Nam Á phát hiện ra trống đồng thông qua khai quật khảo cổ. Bộ sưu tập trống đồng Đông Sơn trưng bày tại Bảo

tàng Thanh Hoá có số lượng và khối lượng lớn, với gần đầy đủ các loại hình, nhiều chiếc có niên đại sớm, tiêu biểu và đẹp như trống làng Cốc (Bá Thước), trống Quảng Xương - mặt trống được trang trí những mảng hoa văn hình nhà sàn, hình người hoá trang nhảy múa sinh động, thân trống khắc hoạ 6 chiếc thuyền... Trống Vĩnh Hùng được trang trí hình tượng Bò U đứng trên thuyền, đến nay vẫn là tiêu bản duy nhất tìm thấy ở Thanh Hoá. Bên cạnh những chiếc trống cổ và đẹp, Bảo tàng còn trưng bày những chiếc trống có kích thước lớn như: Trống Thanh Cẩm, Thiệu Thịnh, Phùng Nguyên... Đặc biệt ở phần trưng bày này là chiếc trống Vân Qui (Mã Nguôi), được giới nghiên cứu hết sức quan tâm, vì chiếc trống này cùng với một số hiện vật khác đã nói lên mối giao lưu của trung tâm văn hoá Đông Sơn Thanh Hoá với những trung tâm văn hoá Đông Sơn ở sông Hồng, sông Lam và một số trung tâm văn hoá Đông Sơn ở Trung Quốc. Tiếp đó là phần trưng bày những chiếc trống Đông Sơn có niên đại muộn, trên mặt trống đã xuất hiện 4 khối tượng cóc, tượng vịt và các vòng hoa văn hình chim, hình người đã được cách điệu cao, tiêu biểu là trống Thuý Sơn, Cẩm Giang, Thiệu Thịnh, Nam Tiến...

Trống đồng là sản phẩm của tài năng, trí tuệ, tâm hồn của người Việt cổ. Trong tâm thức của cư dân văn hoá Đông Sơn, trống đồng là một loại nhạc khí dùng trong những ngày đại lễ, cầu mưa, mừng chiến thắng, đồng thời cũng là vật thiêng thông giao giữa trời và đất, giữa đất linh thiêng tối cao với con người nhờ âm hưởng của trống đồng. Vì vậy, trống đồng không những gắn bó với cuộc sống của người Đông Sơn, mà còn là vật không thể thiếu khi chủ nhân của nó đã sang thế giới bên kia. Tại phòng trưng bày một số lượng đáng kể trống minh khí (trống thu nhỏ) cùng nhiều đồ tùy táng khác, những ảnh chụp các ngôi mộ cổ Đông Sơn có chôn theo trống đồng và nhiều vật dụng như: Rìu, giáo, dao găm, vòng tay... Cá biệt, có

Trống đồng xứ Thanh - Ảnh: Sở VH TT Thanh Hóa

chiếc trống còn được sử dụng như một chiếc quan tài chôn di cốt người (trống Nga Văn, Nga Sơn), càng cho thấy trống đồng là vật rất cần thiết đối với đời sống tinh thần của cư dân văn hoá Đông Sơn.

- *Giao lưu Văn hoá Đông Sơn*: Văn hoá Đông Sơn phát triển rực rỡ vào khoảng cuối thế kỷ I - II trước Công nguyên và còn kéo dài vài ba thế kỷ sau khi đất nước đã rơi vào ách thống trị của nhà Hán. Nền văn hoá Đông Sơn thời kỳ ấy cũng nằm trong bối cảnh biến động sâu sắc của lịch sử xã hội và âm mưu đồng hoá, huỷ diệt nền văn hoá bản địa của kẻ thù xâm lược, song văn hoá Đông Sơn không những không bị đồng hoá hay mất đi trước sức ép của nền văn hoá ngoại bang, mà ngược lại, nó đã vững vàng tiếp thu văn hoá Hán để tiếp tục làm phong phú

Hoàng Thị Chiến: Trưng bày sưu tập hiện vật văn hóa...

thêm nền văn hoá dân tộc. Sức sống mãnh liệt của văn hoá Đông Sơn vẫn được bảo lưu, toả sáng, tạo nên sức mạnh tổng hợp cho dân tộc ta vùng lên lật đổ ách thống trị của kẻ thù, xây dựng nền độc lập tự chủ, mở ra kỷ nguyên mới cho nền văn hoá dân tộc từ những thập niên đầu của thế kỷ thứ X (năm 938).

Mặc dù trong một không gian, diện tích trưng bày chưa lớn (trên 200m²), với tổng số hơn 600 hiện vật gốc điển hình được lựa chọn trưng bày, nhưng với giải pháp trưng bày sáng tạo, phương pháp sử dụng hàng loạt các bộ sưu tập hiện vật tiêu biểu, điển hình kết hợp một cách khoa học với hệ thống tài liệu, hình ảnh minh hoạ hết sức phong phú, thủ pháp xử lý ánh sáng, sử dụng các mảng màu nền tôn hiện vật một cách hợp lý, hài hoà, phòng trưng

bày văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hoá đã phản ánh khá đầy đủ bức tranh xã hội thời kỳ văn hoá Đông Sơn của người Việt cổ ở bộ Cửu Chân trong vương quốc Văn Lang của các vua Hùng, chứng minh nguồn gốc bản địa của nền văn hoá Đông Sơn ở Thanh Hoá được phát triển trực tiếp từ các nền văn hoá tiền Đông Sơn trước đó, cung cấp cho chúng ta thấy sự phát triển toàn diện của thời đại kim khí ở Thanh Hoá, mà đỉnh cao là giai đoạn văn hoá Đông Sơn. Và như thế, phòng trưng bày đã góp phần khẳng định quá trình hình thành và phát triển liên tục của văn hoá Đông Sơn trong tiến trình phát triển của lịch sử dân tộc Việt Nam.

Bộ sưu tập hiện vật văn hoá Đông Sơn đã và đang ngày càng được chỉnh lý, hoàn thiện trong hệ thống trưng bày của Bảo tàng tổng hợp Thanh Hoá, đáp ứng nhu cầu tham quan, nghiên cứu của đông đảo du khách và bạn bè gần xa./

H.T.C

Đồ đồng Đông Sơn, Bảo tàng Thanh Hóa - Ảnh: Phạm Lự